

Ciara, Stefan

"Jan Sobieski król Polski", Otto Frost de Battaglia, przeł. Krystyna Szyszkowska, oprac. i wstępem poprz. Zbigniew Wójcik, Warszawa 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/3, 632-633

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Otto Forst de Battaglia, *Jan Sobieski król Polski*, przełożyła Krystyna Szyszkowska, opracował i wstępem poprzedził Zbigniew Wójcik, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1983, s. 402, ilustr.

Jest swoistym paradoksem fakt, że najlepsza — zdaniem profesora Zbigniewa Wójcika, (który, jak wiadomo, sam napisał znakomitą książkę o Janie III) — biografia Jana Sobieskiego została napisana w języku niemieckim, a ukazała się w Szwajcarii (Einsiedeln—Zürich) w 1946 r. Obok wspomnianej pracy Z. Wójcika stanowi ona najpełniejsze, naukowe przedstawienie dziejów życia i działalności jednej z najwybitniejszych postaci w dziejach Polski. Otto Forst Battaglia (1889—1965), syn Polaka i Węgierki, osiadły w Austrii, a po Anschlussie — w Szwajcarii, był autorem wielu prac z zakresu literatury i historii. Wydane na Zachodzie przyczyniały się do rozpowszechniania wśród tamtejszych społeczeństw wiedzy o historii i kulturze Polski. Taką rolę spełniła także i omawiana książka. Jej napisanie poprzedziły wieloletnie poszukiwania źródłowe w archiwach polskich, radzieckich, austriackich, francuskich, belgijskich, niemieckich, angielskich i włoskich. Niestety fakt, że wykańczał swe dzieło w okresie wojny na emigracji w Szwajcarii (pragnął je wydać na 250 rocznicę śmierci Sobieskiego), odcięty od pozostawionych w Wiedniu wypisów źródłowych, uniemożliwił udokumentowanie tego wielkiego wysiłku w przypisach i bibliografii. Z tych samych powodów nie mógł Forst Battaglia szerzej przedstawić wewnętrznych dziejów Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVII w. Omawiana biografia jest zatem (z czego jej autor zdawał sobie sprawę) biografią polityczną, napisaną z szerokim uwzględnieniem ówczesnych stosunków europejskich. Walory poznawcze biografii łączą się ze znakomitą, barwną i jędrną stylistyką autora, co nieczęsto cechuje prace naukowe współczesnych historyków.

Książka ta nie jest jedynie tłumaczeniem szwajcarskiego pierwodruku. „Wstęp” Zbigniewa Wójcika, uwzględniając postępy historiografii powojennej koryguje poważniejsze usterki, polemizuje z niektórymi sądami Forst-Battaglii. Drobniejsze niedociągnięcia zostały sprostowane w przypisach. Cennym uzupełnieniem jest zestawienie ważniejszych publikacji poświęconych „doli i niedoli Jana Sobieskiego”, bardzo potrzebny indeks osobowy oraz szkic genealogiczny Sobieskich. Do zestawu sprostowań dokonanych przez Z. Wójcika można dorzucić jeszcze parę spostrzeżeń; na s. 19 (podobnie jak sprostowano na s. 287) należałoby podać, że Żółkiewski padł nie pod Cecorą ale w rejonie Mohylewa nad Dniestrem; na s. 29 przydałoby się wyjaśnienie użytego określenia Jana Zamoyskiego — „wojewoda z Lublina” (Zamoyski był wtedy, w 1660 r., wojewodą sandomierskim, a Zamość był położony w ziemi chełmskiej, województwie ruskim); na s. 147 dodałbym w przypisie informację, że niezależnym od Greshema współodkrywcą prawa obiegu monetarnego był Mikołaj Kopernik; na s. 329 Forst-Battaglia ahistorycznie użył terminu Watykan, jako synonimu papieżstwa (wówczas mówiono i pisano „Stolica Apostolska”). Redaktor biografii niewłaściwie nazwał biskupstwo poznańskie metropolią — tytuł ten przysługiwał arcybiskupstwu (s. 329). Szkoda, że nie zostały wyjaśnione czytelnikowi takie terminy jak gulden (chyba chodziło o złotego polskiego?) i nie podano współczesnych nazw niektórych miejscowości — np. Preszburg.

Złośliwości chochlika drukarskiego należy pewnie przypisać pomyłki w datach: na s. 20, w przypisie — Stefan Chmielecki zmarł w 1630 a nie w 1690 r.; odwrót armii polskiej z Zadnieprza nastąpił nie w 1663 lecz w 1664 r. (s. 35).

Wymienione powyżej drobne usterki, nie do uniknięcia w dziele tego charakteru, nie podważają w najmniejszym stopniu ogólnej, zdecydowanie pozytywnej

oceny dzieła Forst-Battaglii i jego wydawców. Dobrze się stało, że ta doskorna książka doczekała się wreszcie polskiego wydania w trzechsetlecie największego zwycięstwa jej tytułowego bohatera.

S. C.

William J. Callahan, *Church, Politics and Society in Spain. 1750—1874*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts—London 1984, s. 328.

W ostatnich latach jesteśmy w Polsce świadkami rosnącego zainteresowania społeczną historią Kościoła katolickiego: tradycyjna problematyka instytucjonalno-teologiczna ujmowana bywa coraz częściej w nowym, szerszym niż dotychczas kontekście. Dobrze jest poznać, co w tej dziedzinie robi się za granicą.

Profesor uniwersytetu w Toronto przedstawia w swej pracy okres z wielu względów przełomowy dla Kościoła hiszpańskiego; zdaniem Callahana w tych właśnie latach należy szukać źródeł dzisiejszych problemów tamtejszego katolicyzmu. Autor rozpoczyna od naszkicowania położenia Kościoła w absolutystycznej monarchii Karola III, sprawującej rozległą kontrolę nad działalnością duchowieństwa. Kryzys państwa hiszpańskiego u schyłku XVIII w. podważył ów nierówny sojusz ołtarza z tronem, zaś promieniowanie Rewolucji Francuskiej, a następnie interwencja Napoleona wywarły trwałe piętno na życiu i poglądach duchowieństwa. Zaczęła się epoka długich zmagañ Kościoła z antyklerykalnym liberalizmem, konfliktów gwałtownych często i dramatycznych, które wstrząsnęły pozycją instytucji kościelnych w społeczeństwie.

Callahan skupia swoją uwagę na zagadnieniach związanych ze ścieraniem się ustalonych wiekową tradycją struktur Kościoła z wpływami procesów modernizacyjnych, niosących zmiany mentalności, obyczajów, poglądów, zapatrywań politycznych. Książka obejmuje szeroki zakres tematyczny: od sfery instytucjonalnej i ekonomicznych podstaw funkcjonowania Kościoła, przez analizę rozmaitych form religijności do zarysowania ewolucji stanowiska ideowego kleru.

Autor, dając czytelnikowi wiele informacji, potrafi pisać zwięźle i jasno — umiejętnie tworzy jeśli nie syntezę, to przynajmniej jej zarys. Warsztat badawczy Callahana budzi uznanie: historyk ten równie sprawnie analizuje materiały statystyczne, jak publicystykę i teksty o charakterze religijnym.

Sporo pytań oczekuje jeszcze w dalszym ciągu na odpowiedź; niektóre tezy autora wydają się dyskusyjne. To sprawa naturalna, tym bardziej, że społeczne dzieje Kościoła są tematyką trudną, z oczywistych powodów nieochoptą dla szerszej opinii, wywołującą często wiele emocji. Książka o katolicyzmie hiszpańskim, oparta na gruntownych studiach bibliotecznych i archiwalnych, stanowi dobry przykład wnikliwego spojrzenia na problemy bardzo nieraz skomplikowane.

T. K.

Abysmy o Ojczyźnie naszej radzili. Antologia publicystyki doby stanisławowskiej, oprac. Zbigniew Goliński, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1984, s. 438.

„Antologia jest niepełna i niejednorodna” (s. 19) — tak krytycznie określił efekt swej pracy Zb. Goliński. Biorąc pod uwagę trudności stojące przed autorem razi nieco ta skromność. Nie przekonuje uwaga o arbitralności wyboru, czyż może